

Witold Sobczak

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

<https://orcid.org/0000-0001-8617-0905>

wsobczak@ajp.edu.pl

Prokreacja pośmiertna a prawo dziecka do świadczeń z tytułu utraty żywiciela

Post-mortem procreation and the child's right to benefits for the loss of a breadwinner

Streszczenie

Problem prokreacji pośmiertnej i jej konsekwencji społecznych był często przedmiotem rozstrzygnięć zarówno sądów krajowych jak i organów międzynarodowych. Rozwój technologii wspomaganego rozrodu, w tym zapłodnienia *in vitro* i reprodukcji po śmierci rodzica rodzi fundamentalne pytania etyczne, filozoficzne i prawne, które wymagają wieloaspektowej analizy. Kwestia przyznania świadczeń społecznych dzieciom poczętym pośmiertnie, stanowiący istotę omawianej sprawy, dotyka zagadnień tożsamości rodzicielskiej oraz prawa do założenia rodziny i posiadania potomstwa, zasady sprawiedliwości społecznej, zasady równości i niedyskryminacji, praw dzieci, a także granic odpowiedzialności państwa. Prawa rodzicielskie i zobowiązania względem dzieci wynikają z ich naturalnego statusu jako osób pozostających pod opieką dorosłych. W przypadku dzieci poczętych pośmiertnie ta relacja jest zakłócona – biologiczna więź istnieje, ale rodzic nie może pełnić swojej funkcji społecznej. Powstaje zatem pytanie jak powinien na tę kwestię spojrzeć ustawodawca.

Słowa kluczowe: prokreacja pośmiertna, *in vitro*, zasada sprawiedliwości społecznej, zasada równości, niedyskryminacja, prawa dziecka, odpowiedzialność państwa, prawa człowieka

Abstract

The issue of post-mortem reproduction and its social consequences has often been the subject of legal decisions delivered by national and

international bodies. The development of assisted reproductive technologies, including in vitro fertilization and reproduction after the death of a parent, raises fundamental ethical, philosophical, and legal questions that require a multifaceted analysis. The question of granting social benefits to children conceived post-mortem, which is at the heart of the matter, touches on the issues of parental identity and the right to found a family and have a family, social justice, the principle of equality and non-discrimination, children's rights, as well as the limits of state responsibility. Parental rights and responsibilities towards children derive from their natural status as dependants. In the case of children conceived posthumously, this relationship is disrupted – the biological bond exists, but the parent cannot fulfil their social function. The question, therefore, arises as to how the legislator should view this issue.

Key words: post-mortem fertilisation, in vitro fertilisation, social justice, equality, non-discrimination, children's rights, state responsibility, human rights

1. Wprowadzenie

Rozwój medycyny rozrodu oraz technik wspomaganego zapłodnienia sprawił, że możliwe stało się poczęcie dziecka także po śmierci jednego z rodziców. Zjawisko to, określane w literaturze jako *prokreacja pośmiertna*, rodzi liczne problemy prawne, które wykraczają poza klasyczne rozważania bioetyczne i dotyczą podstawowych instytucji prawa rodzinnego, cywilnego oraz zabezpieczenia społecznego. W literaturze przedmiotu zagadnienie to analizowane było dotąd przede wszystkim przez pryzmat autonomii reprodukcyjnej zmarłego, wymogu jego zgody oraz dopuszczalności wykorzystania gamet po śmierci dawcy, zarówno w ujęciu prawnym, jak i aksjologicznym¹. Znacznie rzadziej natomiast podejmowano problem konsekwencji prawnych prokreacji pośmiertnej z perspektywy praw dziecka, w szczególności w obszarze świadczeń przysługujących z tytułu utraty żywiciela.

Rozważania dotyczące zagadnienia zarysowanego w tytule koncentrują się w obrębie problemu prokreacji pośmiertnej. Nie są to dylematy

¹ B. Bennett, *Posthumous Reproduction and the Meanings of Autonomy*, „Melbourne University Law Review” 1999, vol. 23, s. 286–307; N. Maddox, *Children of the Dead: Posthumous Conception, Critical Interests and Consent*, „Journal of Law and Medicine” 2020, vol. 27, no. 3, s. 645–662.

przyszłości a zagadnienia terażniejszości, z którymi muszą zmierzyć się współczesne społeczeństwa, prawnicy, filozofowie i socjologowie.

Na gruncie prawa polskiego i europejskiego zagadnienie to pozostaje w znacznej mierze nierozstrzygnięte normatywnie, a analiza doktrynalna koncentruje się głównie na statusie embrionu, nasciturusa oraz skutkach cywilnoprawnych prokreacji post mortem, w tym w prawie spadkowym². Tymczasem w praktyce systemów prawnych coraz częściej pojawia się pytanie o to, czy dziecko poczęte po śmierci rodzica może być uznane za uprawnione do świadczeń z zabezpieczenia społecznego, w szczególności rent i innych świadczeń przysługujących po utracie żywiciela. Problem ten ujawnia napięcie pomiędzy formalnym pojmowaniem więzi rodzinnej a aksjologicznym nakazem ochrony dobra dziecka, wyrażonym zarówno w konstytucjach krajowych, jak i w aktach prawa międzynarodowego praw człowieka.

Szczególnie wyraźnie zagadnienie to ujawniło się w orzecznictwie sądów Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza w sprawach dotyczących wykładni przepisów *Social Security Act*, gdzie problem statusu dzieci poczętych pośmiertnie był rozstrzygany w kontekście prawa do świadczeń po zmarłym rodzicu (*Astrue v. Capato*; *Finley v. Astrue*). Analiza tych rozstrzygnięć, uzupełniona o dorobek doktryny amerykańskiej, pokazuje systemowy charakter problemu oraz jego ścisły związek z konstrukcją prawa rodzinnego i prawa zabezpieczenia społecznego³. Wnioski płynące z tej linii orzecniczej mają znaczenie wykraczające poza prawo amerykańskie, gdyż ujawniają uniwersalne dylematy dotyczące równości dzieci wobec prawa oraz granic formalizmu prawnego w sprawach o charakterze socjalnym.

Na tym tle na szczególną uwagę zasługuje orzeczenie Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej z dnia 11 lutego 2025 r. (nr 6-II), wydane na tle przepisów regulujących prawo do świadczeń emerytalno-rentowych

² J. Haberko, *Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 10; J. Haberko, M. Załucki, *Dopuszczalność i prawnospadkowe konsekwencje postmortalnej implantacji zarodka*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 56, s. 33–57; M. Marszelewski, *Zapłodnienie post mortem nasieniem zmarłego męża jako przykład medycznie wspomaganą prokreacji*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2013, vol. 2, s. 71-83.

³ K. Brown, *Posthumously Conceived Children and Social Security Survivors' Benefits*, „University of Maryland Law Journal of Race, Religion, Gender and Class” 2013, vol. 13, no. 2, s. 257–277; K.A. Collins, *Federalism's Fallacy: The Early Tradition of Federal Family Law*, „Cardozo Law Review”, vol. 26, Iss. 5, s. 1762 – 1860.

przysługujących po śmierci żywiciela rodziny⁴. Orzeczenie to stanowi punkt wyjścia do niniejszych rozważań, gdyż prawdopodobnie po raz pierwszy w sposób wyraźny połączono w nim problem prokreacji pośmiertnej z konstytucyjną ochroną praw dziecka w sferze zabezpieczenia społecznego. Analiza tego rozstrzygnięcia pozwala uchwycić sposób, w jaki sąd konstytucyjny waży prawa dziecka, interes publiczny oraz konstrukcje prawa socjalnego w sytuacji, gdy tradycyjne kategorie prawa rodzinnego okazują się niewystarczające.

Celem niniejszego artykułu jest zatem analiza problemu prokreacji pośmiertnej zawężona do zagadnienia praw dziecka do świadczeń z tytułu utraty żywiciela, z wykorzystaniem metody dogmatycznoprawnej oraz elementów analizy porównawczej. W pierwszej kolejności przedstawione zostaną podstawowe ramy normatywne ochrony dziecka w prawie międzynarodowym i konstytucyjnym. Następnie omówione zostaną wybrane rozwiązania oraz orzecznictwo zagraniczne, w szczególności amerykańskie. W części zasadniczej przeprowadzona zostanie analiza orzeczenia Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej z 11 lutego 2025 r. Całość zamykają wnioski dotyczące konsekwencji tego rozstrzygnięcia dla ochrony praw dziecka oraz dla kierunków rozwoju prawa w obszarze zabezpieczeń społecznych.

2. Stan faktyczny i kontekst normatywny sprawy

Punktem wyjścia, osią rozważań prowadzonych w niniejszym artykule jest orzeczenie Konstytucyjnego Sądu Federacji Rosyjskiej z dnia 11 lutego 2025 r. Sprawa, o której mowa, dotyczyła skargi obywatelki FR M. J. Shchanikovej, która zakwestionowała konstytucyjność przepisów części 1 i 3 art. 10 Federalnego Prawa „O ubezpieczeniach emerytalnych” (Federalnyj zakon ot 28.12.2013 Nr 400-FZ „O strachowych pensijach”). Przepisy te określają warunki przyznawania świadczeń emerytalnych w przypadku utraty żywiciela. Kluczowym problemem było znalezienie

⁴ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 11.02.2025 № 6-П, По делу о проверке конституционности частей первой и третьей статьи 10 Федерального закона „О страховых пенсиях“ в связи с жалобой гражданки М.Ю. Шаниковой/ Postanowlenije Konstitucionnogo Suda Rossijskoj Federacii ot 11 fevralja 2025 g. № 6-P, Po delu o prowierkie konstitucionnosti czastej pierwoj i tretiej stat'i 10 Federal'nogo zakona „O strachowych pensijach“ w swjazi s žaloboj graždanki M. Ju. Szczanikowej, opublikowano na oficjalnym portalu Rosyjskiej Federacji: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202502120001>, (dostęp: 15.02.2025).

odpowiedzi na pytanie, czy dzieci poczęte za pomocą technik wspomaganego rozrodu po śmierci ojca mogą być uznane za osoby pozostające na jego utrzymaniu i tym samym uprawnione do świadczenia. W 2013 r. M. J. Shchanikova zawarła związek małżeński z obywatelem A. Po przeprowadzeniu badań medycznych małżonkowie zdecydowali się na zastosowanie wspomaganych technik rozrodu (ART – *Assisted Reproductive Technology*). W dniu 6 lutego 2016 r. mąż, w ramach umowy z kliniką medyczną, poddał się procedurze pobrania i kriokonserwacji swojego materiału genetycznego. W dniu 24 listopada 2016 r. A. zmarł. W umowie dotyczącej kriokonserwacji materiału genetycznego zastrzeżono, że w przypadku śmierci jednego z małżonków prawo do wykorzystania tego materiału przechodzi na drugiego małżonka. 21 listopada 2017 r. M. J. Shchanikova podpisała umowę z kliniką medyczną w celu przeprowadzenia zabiegu (*in vitro*) z wykorzystaniem materiału genetycznego zmarłego męża. W wyniku tej procedury 15 września 2018 r. urodziła bliźnięta. Następnie, decyzją Kolpńskiego Sądu Rejonowego w Sankt Petersburgu z dnia 29 czerwca 2020 r., ustalono ojcostwo zmarłego męża w odniesieniu do bliźnięt. Na podstawie tej decyzji w aktach urodzenia dzieci wpisano A. jako ich ojca. W dniu 11 sierpnia 2020 r. M. J. Shchanikova wystąpiła do organu emerytalnego z wnioskiem o przyznanie jej dzieciom świadczenia emerytalnego z tytułu utraty żywiciela. Wniosek został odrzucony, a w uzasadnieniu podniesiono, że dzieci nie mogły znajdować się na utrzymaniu ojca, ponieważ procedura zapłodnienia miała miejsce po jego zgonie. Odmowa ta została podtrzymana przez sądy wszystkich instancji. Kolpinski Sąd Rejonowy w Sankt Petersburgu w dniu 18 kwietnia 2022 r. uznał, że dzieci nie mogły znajdować się na utrzymaniu ojca, gdyż zostały poczęte po jego śmierci. Orzeczenie to zostało podtrzymane przez Sąd Apelacyjny w Sankt Petersburgu orzeczeniem z 25 sierpnia 2022 r., a następnie przez Trzeci Kasacyjny Sąd Powszechny w dniu 23 stycznia 2023 r., który nie znalazł podstaw do uchylenia wcześniejszych rozstrzygnięć. Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej w dniu 12 maja 2023 r. odmówił przekazania sprawy do rozpoznania przez skład kasacyjny.

W skardze konstytucyjnej M. J. Shchanikova podniosła cztery główne kwestie. Po pierwsze, powołała się na naruszenie zasady równości (art. 19 Konstytucji Rosyjskiej Federacji / Конституция Российской Федерации),

w szczególności ust. 1 i 2⁵, wskazując, że dzieci poczęte po śmierci rodzica powinny być traktowane na równi z dziećmi, które urodziły się w trakcie trwania małżeństwa, skoro ojcostwo zostało formalnie ustalone przez sąd. Po drugie, zarzuciła naruszenie zasady ochrony macierzyństwa i dzieciństwa (art. 38 Konstytucji Rossijskiej Federacji / Конституция Российской Федерации)⁶, argumentując, że państwo ma obowiązek ochrony dzieci niezależnie od sposobu ich poczęcia. Trzecim argumentem było naruszenie prawa do zabezpieczenia społecznego (art. 39 Konstytucji Rossijskiej Federacji / Конституция Российской Федерации)⁷, ponieważ dzieci, które formalnie mają ustalonego ojca, nie powinny być wykluczane z systemu świadczeń emerytalnych. Wreszcie, skarżąca wskazała na brak uzasadnienia dla różnego traktowania dzieci poczętych metodą (*in vitro*) po śmierci ojca oraz dzieci, które urodziły się w ciągu 300 dni od śmierci mężczyzny⁸.

Zwracając się do Sądu Konstytucyjnego ze skargą i wnosząc o kontrolę zgodności z Konstytucją FR art. 10 ust. 1 i 3 Federalnego Prawa „O ubezpieczeniach emerytalnych” (Federalnyj zakon ot 28.12.2013 Nr 400-FZ „O strachowych pensijach”), skarżąca podniosła, że jej prawa zostały naruszone, gdyż art. 10 tej ustawy uniemożliwił jej uzyskanie świadczenia

⁵ Конституция Российской Федерации, Статья 19 (1) Все равны перед законом и судом; (2) Государство гарантирует равенство прав и свобод человека и гражданина независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств. Запрещаются любые формы ограничения прав граждан по признакам социальной, расовой, национальной, языковой или религиозной принадлежности/ Конституция Rossijskiej Federacji, Stat'ja 19 (1) Wsie rawnij pieried zakonom i sudom; (2) Gosudarstwo garantirujet rawnstwo praw i swobod czelowieka i graždanina niezawisimo ot pola, rasy, nacionalnosti, jazyka, proischozhdienija, imuszczestwiennogo i dołnostnogo položeniija, mesta žitelstwa, otnošenija k religii, ubieždienij, prinadležnosti k obszczestwiennym ob'jedinienijam, a także drugih obstojatelstw. Zaprieszczajutsja lubyje formy ogranicienija praw graždan po priznakam socialnoj, rasowoj, nacionalnoj, jazykowej ili religioznoj prinadležnosti, <http://www.constitution.ru/index.htm>, (dostęp: 16.02.2025).

⁶ Статья 38 (1). Материнство и детство, семья находятся под защитой государства/ Statja 38 (1). Materinstwo i dietstwo, siemja nachodjatsja pod zaszcžitoj gosudarstwa, <http://www.constitution.ru/index.htm>, (dostęp: 16.02.2025).

⁷ Статья 39 (1) Каждому гарантируется социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца, для воспитания детей и в иных случаях, установленных законом/ Statja 39 (1). Každому gwarantirujetsja social'noje obespiečenje po vozrastu, w sluczaje bolezni, invalidnosti, potieri kormil'ca, dlja wospitanija dietiej i w inyh sluczajach, ustanowliennych zakonom, <http://www.constitution.ru/index.htm>, (dostęp: 16.02.2025).

⁸ W prawie rodzinnym obowiązuje domniemanie ojcostwa, jeśli dziecko urodziło się w ciągu 300 dni od śmierci ojca, jednakże w przypadku dzieci urodzonych później nie przewidziano analogicznej ochrony, art. 48 ust. 2 Kodeksu rodzinnego Federacji Rosyjskiej, Семейный кодекс Российской Федерации» от 29.12.1995 N 223-ФЗ (с изм. и доп., вступ. в силу с 05.02.2025)/ Semejnij kodeks Rossijskiej Federacji от 29.12.1995 N 223-FZ (s izm. i dop., vstup. v situ s 05.02.2025)

emerytalnego w ramach Funduszu Emerytalnego FR⁹. Dla przypomnienia – sądy powszechne stały na stanowisku, że skarżąca nie spełniała warunków wskazanych w art. 10 wspomnianej ustawy¹⁰.

Konstytucyjny Sąd FR w orzeczeniu z dnia 11 lutego 2025 r. uznał, że przepisy w obecnym brzmieniu są niekonstytucyjne, gdyż naruszają prawa dzieci urodzonych metodą wspomaganą prokreacją po śmierci ojca. Sąd wskazał, że ustawodawca powinien dostosować regulacje prawne tak, aby zapewnić dzieciom urodzonym w takich okolicznościach równe prawo do świadczeń emerytalnych. W oczekiwaniu na zmianę przepisów sąd zalecił, aby dzieci poczęte pośmiertnie miały prawo do świadczeń emerytalnych na podstawie analogii do dzieci urodzonych w ciągu 300 dni od śmierci mężczyzny.

Ochrona praw dziecka stanowi jeden z fundamentalnych standardów współczesnego prawa międzynarodowego praw człowieka. Jej podstawowym punktem odniesienia jest Konwencja o prawach dziecka z 1989 r., która nakłada na państwa obowiązek zapewnienia dzieciom szczególnej ochrony i opieki, uwzględniającej ich dobro jako nadrzędne kryterium interpretacyjne. Z perspektywy niniejszych rozważań istotne znaczenie ma w szczególności art. 3 Konwencji, statuujący zasadę nadrzędności dobra dziecka, a także art. 26, który przyznaje dziecku prawo do korzystania z zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń społecznych, zgodnie z prawem krajowym¹¹.

Równoległe do standardów wynikających z Konwencji o prawach dziecka, ochrona dziecka znajduje swoje zakotwiczenie w regionalnych systemach ochrony praw człowieka. Na gruncie europejskim szczególne znaczenie ma Europejska Konwencja Praw Człowieka, w której mimo braku odrębnego katalogu praw dziecka ochrona ta rekonstruowana jest przede wszystkim na podstawie art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) oraz art. 14 (zakaz dyskryminacji). Orzecznictwo

⁹ W opinii M. J. Shchanikovej, zaskarżone przepisy prawne pozostawały w sprzeczności z art. 7, 19 ust. 1 i 2, 38 ust. 1 i 2 i 39 ust. 1 Konstytucji Federacji Rosyjskiej.

¹⁰ Art. 10 ustawy federalnej O emeryturach ubezpieczeniowych stanowi, że tylko członkowie rodziny, „którzy byli” na utrzymaniu zmarłego, mają prawo do renty ubezpieczeniowej z tytułu utraty żywiciela rodziny. Za osoby „pozostające na utrzymaniu” uznaje natomiast tylko tych krewnych, którzy „byli na jego pełnym utrzymaniu lub otrzymywali od niego pomoc, która była dla nich stałym i głównym źródłem utrzymania”. Zdaniem sędziów warunki te nie zostały spełnione, ponieważ mąż M. J. Shchanikovej zmarł przed faktycznym poczęciem dzieci, przy czym ojcostwo nie budziło wątpliwości i nie było podważane podczas prowadzonych wcześniej postępowania. Zob. Федеральный закон „О страховых пенсиях” от 28.12.2013 N 400-ФЗ/ Federal’nyj zakon „O strachovych pensijach” ot 28.12.2013 N 400-FZ.

¹¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526. Por. art. 3 i art. 26 Konwencji.

Europejskiego Trybunału Praw Człowieka konsekwentnie podkreśla, że państwa zobowiązane są do zapewnienia równego traktowania dzieci niezależnie od okoliczności ich urodzenia, w tym statusu rodzinnego rodziców¹². Choć Trybunał nie wypowiedział się dotychczas wprost w sprawach dotyczących prokreacji pośmiertnej w kontekście świadczeń socjalnych, wypracowane przez niego standardy interpretacyjne mają istotne znaczenie przy ocenie dopuszczalności różnicowania sytuacji prawnej dzieci poczętych po śmierci jednego z rodziców.

Istotnych wskazówek interpretacyjnych dostarcza również dorobek międzyamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka. W wyroku w sprawie *Artavia Murillo i inni przeciwko Kostaryce* Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka dokonał szerokiej wykładni pojęcia ochrony życia prywatnego i rodzinnego w kontekście technologii rozrodu wspomaganego. Choć sprawa ta dotyczyła dopuszczalności zapłodnienia *in vitro*, a nie prokreacji pośmiertnej sensu stricto, Trybunał jednoznacznie zaakcentował konieczność uwzględniania praw i interesów dziecka w procesie wykładni norm regulujących dostęp do technik medycznych związanych z rozrodem¹³.

Na tle standardów międzynarodowych i regionalnych szczególnego znaczenia nabiera konstytucyjna ochrona praw dziecka w porządkach krajowych. W wielu systemach konstytucyjnych prawo do zabezpieczenia społecznego oraz szczególna ochrona rodziny i dziecka stanowią odrębne, lecz wzajemnie powiązane wartości konstytucyjne. W konsekwencji ustawodawca, kształtując system świadczeń przysługujących po utracie żywiciela, zobowiązany jest do takiej wykładni i stosowania prawa, które nie prowadzą do nieuzasadnionego wykluczenia określonych kategorii dzieci z kręgu uprawnionych. Problem ten ujawnia się ze szczególną ostrością w przypadku dzieci poczętych po śmierci rodzica, gdy formalne kryteria prawa rodzinnego lub spadkowego mogą pozostawać w kolizji z aksjologicznym nakazem ochrony dobra dziecka oraz jego prawa do zabezpieczenia społecznego¹⁴.

¹² Por. m.in. wyrok ETPCz z 13 czerwca 1979 r. w sprawie *Marckx przeciwko Belgii*, skarga nr 6833/74; wyrok ETPCz z 27 sierpnia 2015 r. w sprawie *Parrillo przeciwko Włochom*, skarga nr 46470/11.

¹³ Wyrok Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z 28 listopada 2012 r. w sprawie *Artavia Murillo i inni przeciwko Kostaryce*, Serie C, nr 257 („Zapłodnienie *in vitro*”).

¹⁴ Por. K. Brown, *Posthumously Conceived Children...*, s. 266–268; K.A. Collins, *Federalism's Fallacy...*, s. 1782–1792, 1842–1843.

Konstytucyjnoprawna ocena skutków prokreacji pośmiertnej w zakresie prawa dziecka do świadczeń

W analizie skutków prokreacji pośmiertnej kluczowe znaczenie ma konstytucyjnoprawna ocena sytuacji dziecka w kontekście prawa do zabezpieczenia społecznego po śmierci rodzica. W szczególności powstaje pytanie, czy odmowa przyznania świadczeń z tytułu utraty żywiciela dzieciom poczętym pośmiertnie pozostaje zgodna z zasadą równości oraz obowiązkiem szczególnej ochrony praw dziecka.

Wypada zauważyć, że podobne zagadnienia były przedmiotem rozstrzygnięć w różnych systemach prawnych w rozmaitych kontekstach, głównie jednak w związku z prawem do dziedziczenia¹⁵.

W kontekście amerykańskiego systemu prawnego kluczowe znaczenie ma sprawa *Astrue v. Capato*, 566 U.S. 541 (2012)¹⁶, w której Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych orzekł, iż dzieci poczęte pośmiertnie nie mają automatycznego prawa do świadczeń Social Security, o ile prawo stanowe nie przewiduje ich dziedziczenia¹⁷. W sprawie *Finley v. Astrue* (270 S.W. 3d 849, 850, Ark. S.C. 2008)¹⁸ Sąd Najwyższy stanu Arkansas orzekł, że dziedziczenie przez dziecko poczęte pośmiertnie, mimo iż embrión został stworzony przed śmiercią ojca, jest niedopuszczalne¹⁹.

Rozstrzygnięcia te pokazują, że w systemie amerykańskim kryteria dziedziczenia odgrywają decydującą rolę także przy ocenie prawa do świadczeń socjalnych, co może prowadzić do różnicowania sytuacji dzieci wyłącznie ze względu na moment ich poczęcia.

Zgodnie z polskim prawem dziecko poczęte, ale jeszcze nienarodzone (*nasciturus*), może dziedziczyć pod warunkiem, że urodzi się żywe. Nie

¹⁵ J. A. Gibbons, *Who's Your Daddy?: A Constitutional Analysis of Post-Mortem Insemination*, „Journal of Contemporary Health Law & Policy”, t. 14, 1997, s. 186–210.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z dnia 21 maja 2012 r., *Astrue v. Capato*, 566 U.S. 541 (2012).

¹⁷ K. Brown, *Posthumously Conceived Children...*, s.271-273.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego stanu Arkansas z dnia 23 października 2008 r., *Finley v. Astrue*, 270 S.W.3d 849 (Ark. 2008).

¹⁹ Sąd stwierdził, że „z ustawy jasno wynika, że aby dziedziczyć w drodze dziedziczenia ustawowego jako pośmiertny potomek, dziecko musi zostać poczęte przed śmiercią zmarłego. Jednak schemat ustawy nie definiuje terminu *poczęty*”. Stwierdził przy tym, że „choćby mógłby zdefiniować ten termin to, w opinii sądu nie ma takiej potrzeby, ponieważ można definitywnie stwierdzić, że Zgromadzenie Ogólne Stanu, uchwalając ustawę 303 z 1969 r., § 12, obecnie skodyfikowaną w Ark. Code Ann. § 28-9-210, nie zamierzało doprowadzić do tego, aby ustawa zezwalała dziecku, powstałemu w drodze zapłodnienia *in vitro* i wszczepionemu po śmierci ojca, na dziedziczenie w drodze dziedziczenia ustawowego”. Wyrok *Finley v. Astrue*, 270 S.W.3d 849 (Ark. 2008). Zob. <https://caselaw.findlaw.com/court/ar-supreme-court/1211129.html>, (dostęp: 16.02.2025).

ma znaczenia, czy zostało poczęte metodą naturalną, czy *in vitro*²⁰. Polskie prawo wprost nie zakazuje prokreacji pośmiertnej, ale to nie oznacza jeszcze, że taki zabieg mógłby zostać przeprowadzony. Brak stosownych regulacji w tym zakresie mógłby skutkować odmową wykonania zabiegu w placówce medycznej. Dodatkowym problemem pozostaje kwestia zgody – a właściwie jej braku – gdy sprawa dotyczy osoby zmarłej²¹.

Kwestia, która wymagałaby zastanowienia w kontekście omawianego problemu, to dziedziczenie. Zgodnie z polskim prawem: „Uznanie ojcostwa następuje z dniem urodzenia się dziecka także wtedy, gdy przed przeniesieniem do organizmu kobiety komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo zarodka powstałego z komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo z dawstwa zarodka, mężczyzna oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że będzie ojcem dziecka, które urodzi się w następstwie procedury medycznie wspomaganą prokreacji z zastosowaniem tych komórek albo tego zarodka, a kobieta ta potwierdzi jednocześnie albo w ciągu trzech miesięcy od dnia oświadczenia mężczyzny, że ojcem dziecka będzie ten mężczyzna”²². Ponadto „Oświadczenia są skuteczne, jeżeli dziecko urodziło się w następstwie procedury medycznie wspomaganą prokreacji w ciągu dwóch lat od dnia złożenia oświadczenia przez mężczyznę”²³.

W kontekście pośmiertnego zapłodnienia *in vitro* uwagę zwraca regulacja francuskiego *Code civil* dopuszczająca możliwość zawarcia

²⁰ Art. 927 § 2 k.c. stanowi, że warunkiem nabycia spadku przez dziecko poczęte w chwili otwarcia spadku jest urodzenie się żywym. Z kolei art. 972 k.c. przewiduje, że jeżeli dziecko zostało poczęte przed otwarciem spadku, może dziedziczyć, o ile urodzi się żywe. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93, z późn. zm.). Por. E. Łowińska, *Prawo do zapłodnienia in vitro w Polsce i na świecie*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1, s. 161–174; A. Breczko, M. Andruszkiewicz, *Prawo spadkowe w obliczu postępu technologicznego (nowe wyzwania w XXI wieku)*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, vol. 22, nr 4, s. 27–46. Zob. także uchwała Sądu Najwyższego z 25 lipca 2019 r., sygn. akt III CZP 12/19. Por. także J. Haberko, *Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu...*, s. 31; M. Marszelewski, *Zapłodnienie post mortem nasieniem zmarłego męża jako przykład medycznie wspomaganą prokreacji*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2013, nr 2, s. 4-6, 9-11.

²¹ J. Haberko, M. Załucki, *Dopuszczalność i prawnośpadkowe konsekwencje...*, s. 103 – 110; M. Marszelewski, *Zapłodnienie post mortem nasieniem zmarłego...*, s. 12- 17.

²² Art. 75¹ § 1 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

²³ Art. 75¹ § 2 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809. Por. J. Haberko, M. Załucki, *Dopuszczalność i prawnośpadkowe konsekwencje...*, s. 110 – 116; M. Marszelewski, *Zapłodnienie post mortem nasieniem zmarłego...*, s. 6-10.

małżeństwa pośmiertnego (*mariage posthume*)²⁴. Jest to uregulowane w art. 171 *Code civil*²⁵, którego pierwsze zdanie brzmi: „Prezydent Republiki może, z poważnych powodów, upoważnić do zawarcia małżeństwa, jeżeli jeden z przyszłych małżonków zmarł po dopełnieniu wszystkich formalności wskazujących jednoznacznie jego zgodę na małżeństwo”. Chodzi tu o sytuacje, gdy osoba zmarła wyrażała wolę zawarcia małżeństwa za życia w sposób niebudzący wątpliwości, podejmując jednocześnie rzeczywiste działania zmierzające do zawarcia związku małżeńskiego²⁶. „Ważnym powodem”, o którym mowa w treści przepisu, może być śmierć osoby na wojnie czy w wyniku wypadku albo choroby²⁷. Skutki małżeństwa rozpoczynają się od daty poprzedzającej śmierć małżonka. Wypada jednak zauważyć, że zgodnie z art. 171 *Code civil*, małżeństwo zawarte pośmiertnie nie umożliwia dziedziczenia po zmarłym żyjącemu małżonkowi.

Prawo francuskie zasadniczo zakazuje prokreacji pośmiertnej. Reguluje to *Code de la santé publique*, art. L2141-2, wprowadzone w 1994 r. w ramach reformy prawa bioetycznego. W kwestii dziedziczenia dzieci urodzone po śmierci ojca nie są uznawane za jego prawnych spadkobierców²⁸. Z perspektywy konstytucyjnej prowadzi to do wniosku, że ściśle uzależnianie prawa dziecka do świadczeń z tytułu utraty żywiciela od formalnych przesłanek dziedziczenia może pozostawać w napięciu z zasadą równej ochrony praw dziecka oraz z jego prawem do zabezpieczenia społecznego. Dziecko poczęte pośmiertnie, mimo odmiennego

²⁴ Możliwość zawarcia małżeństwa pośmiertnego pojawiła się we Francji w 1959 roku po katastrofie zapory Malpasset. Prezydent Charles de Gaulle uznał wówczas, że prawo powinno umożliwiać realizację wcześniejszych zobowiązań narzeczonych. Katastrofa ta była ogromną tragedią – śmierć poniosło 421 osób, a miasto Fréjus zostało częściowo zniszczone. Na temat przebiegu wydarzeń i ich przyczyn zob. K. Fiedler (red.), *Awarie i katastrofy zapór – zagrożenia, ich przyczyny i skutki oraz działania zapobiegawcze*, Warszawa 2007, s. 14-17.

²⁵ Regulacja dotycząca małżeństw pośmiertnych została wprowadzona do francuskiego kodeksu cywilnego (art. 171), zgodnie z którym: „*Le Président de la République peut, pour des motifs graves, autoriser la célébration du mariage en cas de décès de l'un des futurs époux, dès lors qu'une réunion suffisante de faits établit sans équivoque son consentement*”, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006136118/#LEGISCTA000006136118, (dostęp: 19.02.2025).

²⁶ Małżeństwo pośmiertne wymaga specjalnego zezwolenia Prezydenta, który ocenia całość sytuacji i decyduje czy przedstawione okoliczności uzasadniają wyrażenie zgody na zawarcie związku.

²⁷ Takie rozwiązania prawne dotyczące małżeństwa, a także regulacje dotyczące możliwości pobierania materiału genetycznego, jego przechowywanie i wykorzystanie po śmierci żołnierza rozważane są w państwach zaangażowanych w konflikty militarne.

²⁸ Wyrok ETPCz z 10 kwietnia 2007 r., *Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (Evans v. the United Kingdom)*, skarga nr 6339/05.

momentu powstania więzi biologicznej, ponosi bowiem porównywalne skutki śmierci rodzica jak dziecko urodzone przed jego śmiercią²⁹.

Wybrane standardy międzynarodowe (ETPCz, IACHR) a ochrona praw dziecka w kontekście prokreacji wspomagananej

W międzynarodowym orzecznictwie kluczowe znaczenie dla praw dzieci ma wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) w sprawie *Marckx v. Belgium*, 13 VI 1979, skarga nr 6833/74³⁰, który podkreślił, że dzieci nie mogą być dyskryminowane ze względu na sposób swojego poczęcia i narodzin.

Natomiast w sprawie *Evans v. United Kingdom*, 10 IV 2007, skarga nr 6339/05³¹ ETPCz za szczególnie ważne uznał prawo jednostki do autonomii reprodukcyjnej oraz konieczność zapewnienia równych praw dzieciom urodzonym w wyniku wspomagananej prokreacji. W tym przypadku skarżąca chciała wykorzystać zamrożone embriony po wycofaniu zgody przez jej partnera. Trybunał uznał, że prawo krajowe, wymagające zgody obu partnerów na każdym etapie procedury, nie narusza Konwencji. W sprawie *Parrillo v. Italy*, 27 VIII 2015, skarga nr 46470/11³², nie dotyczącej bezpośrednio prokreacji pośmiertnej, lecz związanej z kwestią wykorzystania zamrożonych embrionów³³, ETPCz uznał, że państwa mają szeroki margines oceny w regulowaniu kwestii bioetycznych, zwłaszcza w zakresie ochrony embrionów. Odrzucając skargę, Trybunał wskazał, że włoskie prawo nie jest sprzeczne z Konwencją (EKPCz), ponieważ

²⁹ B. Bennett, *Posthumous Reproduction and the Meanings...*, s. 288–290, 302–303

³⁰ Wyrok ETPCz z 13 czerwca 1979 r. w sprawie *Marckx przeciwko Belgii* (skarga nr 6833/74), choć sprawa nie dotyczyła prokreacji pośmiertnej, ma kluczowe znaczenie w kontekście zakazu dyskryminacji, zwłaszcza w zakresie statusu prawnego dzieci i ich ochrony życia rodzinnego.

³¹ Wyrok ETPCz z 10 kwietnia 2007 r., *Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (*Evans v. the United Kingdom*), skarga nr 6339/05.

³² Wyrok ETPCz z 27 sierpnia 2015 r., *Parrillo przeciwko Włochom* (*Parrillo v. Italy*), skarga nr 46470/11.

³³ Sprawa dotyczyła zakazu przekazania embrionów do badań naukowych na mocy włoskiego prawa.

państwa mają prawo określać zasady dotyczące losu embrionów³⁴. Sprawa ta ma szczególne znaczenie dla rozważań, czy prawo krajowe może ograniczać możliwość wykorzystania embrionów po śmierci jednego z rodziców.

Z kolei Panamerykański Trybunał Praw Człowieka (IACHR) w sprawie *Artavia Murillo y otros v. Costa Rica* (Judgment of 28 Nov 2012, Series C No. 257)³⁵ podkreślił, że prawo do prokreacji, w tym z użyciem technik wspomaganego rozrodu, stanowi część prawa do prywatności. Postępowanie dotyczyło zakazu zapłodnienia *in vitro* w Kostaryce, który został wprowadzony decyzją Sądu Konstytucyjnego w 2000 r.³⁶ Zakaz ten uzasadniano ochroną prawa do życia, jednak doprowadził on do ograniczenia dostępu do technologii rozrodu wspomaganego.

W skardze do IACHR wnioskodawcy argumentowali, że ograniczenie to narusza prawo do życia prywatnego i rodzinnego³⁷, zdrowia reprodukcyjnego oraz równego traktowania, wynikające z Amerykańskiej Konwencji

³⁴ W tej kwestii interesująca wydaje się opinia sędziego Andrésa Sajó. W zdaniu odrębnym podkreślił on, że chęć skarżącej przekazania swoich zarodków na badania naukowe, zamiast pozostawić je „niewykorzystanymi”, jest głęboko osobistą i moralną decyzją. Podkreślił, że było to podyktowane pragnieniem uczczenia pamięci zmarłego partnera i kontynuowania i potrzebą wkładu do badań medycznych, które przyczynić się mogą do ratowania ludzkiego życia. Jego zdaniem należałoby zbadać czy stanowisko państwa, zgodnie z którym przeważać powinno dążenie do zachowania potencjału życiowego nad interesem skarżącej, w wykorzystaniu jej własnego materiału genetycznego i wniesienia wkładu w naukę ratującą życie, faktycznie jest dopuszczalne i nie stanowi naruszenia praw skarżącej. Podkreślił, że wyrok w tej sprawie nie zawiera żadnej analizy proporcjonalności i nie bierze pod uwagę ważnego interesu strony trzeciej w korzyściach zdrowotnych wynikających z odkryć naukowych. ETPCz stwierdził jedynie, że nie ma europejskiego konsensusu co do tego, czy zarodki pozostałe po procedurach zapłodnienia *in vitro* powinny być wykorzystywane w badaniach naukowych. Wskazał przy tym, że aby ingerencja w prawa skarżącej mogła zostać uznana za proporcjonalną, rząd musi podać uzasadnione (istotne i wystarczające) powody. Stwierdził, że zakładając, iż istnieje szeroki margines swobody w sprawach zapłodnienia *in vitro* z uwagi na to, że „stosowanie leczenia zapłodnieniem *in vitro* rodzi wrażliwe kwestie moralne i etyczne na tle szybko rozwijających się osiągnięć medycznych i naukowych”, ingerencja nadal nie może być arbitralna. Wskazał, że we Włoszech zarówno aborcja, jak i badania komórkami macierzystymi są dozwolone. Zaznaczył, że nie widzi powodu, dla którego ważniejszym jest potencjał życiowy – jego zachowani, zgodnie ze stanowiskiem państwa – skoro włoskie prawo zezwala na aborcję żywotnego płodu.

³⁵ Wyrok Panamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z 28 listopada 2012 r. w sprawie *Artavia Murillo i inni („Zapłodnienie *in vitro*”) przeciwko Kostaryce – Artavia Murillo y otros v. Costa Rica*, Seria C nr 257, <https://clacaidigital.info/bitstream/handle/123456789/1890/149.%20Caso%20Artavia%20Murillo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (dostęp: 19.02.2025).

³⁶ Sąd Konstytucyjny Kostaryki zakazał zapłodnienia *in vitro*, argumentując, że praktyka ta powoduje niszczenie embrionów. co narusza prawo do życia gwarantowane w art. 4 ust.1 Konwencji Amerykańskiej o Prawach Człowieka.

³⁷ Art. 11 i 17 Konwencji. Warto podkreślić, że Trybunał uznał, że w istocie doszło do naruszenia gwarancji zawartych w tych przepisach, gdyż możliwość założenia rodziny była znacząco ograniczona poprzez uniemożliwienie dostępu do technologii wspomaganego rozrodu.

Praw Człowieka³⁸. Trybunał uznał, że absolutny zakaz stanowi naruszenie praw człowieka, ponieważ prowadzi do nieproporcjonalnego ograniczenia praw osób cierpiących na bezpłodność³⁹. W orzeczeniu wskazano, że ochrona zarodków nie może skutkować naruszeniem podstawowych praw osób dorosłych, w tym prawa do korzystania z postępu naukowego. W konsekwencji Kostaryka została zobowiązana do ponownego zalegalizowania zapłodnienia *in vitro* i zapewnienia odpowiednich regulacji w tym zakresie⁴⁰.

Sprawa Artavia Murillo i inni przeciwko Kostaryce miała kluczowe znaczenie dla praw osób korzystających z technologii wspomaganego zapłodnienia. Trybunał słusznie dostrzegł konieczność wyważenia ochrony życia prenatalnego i praw człowieka do samostanowienia, zdrowia reprodukcyjnego oraz równości w dostępie do technologii medycznych⁴¹.

Skutki prokreacji pośmiertnej w prawie rosyjskim – kontekst normatywny i argumentacja Sądu Konstytucyjnego FR

W kontekście przywoływanej skargi M. J. Shchanikovej wypada odnotować, że regulacje dotyczące technologii wspomaganego rozrodu w Federacji Rosyjskiej zostały ujęte w Federalnym Prawie z dnia 21 listopada 2011 r. Nr 323-FZ „O podstawach ochrony zdrowia obywateli w FR” (Federalnyj zakon ot 21.11.2011 Nr 323-FZ „Ob osnovach ochrany zdorow’ja grazhdan w Rossijskoj Federacii”)⁴². Kluczowe przepisy dotyczące zapłodnienia (*in vitro*) oraz macierzyństwa zastępczego znajdują się w art. 55 tego aktu normatywnego. Należy zauważyć,

³⁸ Art. 4 ust. 1 Konwencji, https://www.oas.org/dil/treaties_b32_american_convention_on_human_rights.pdf, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf>, (dostęp: 19.02.2025).

³⁹ Stanowiło to naruszenia art. 24 Konwencji. Zakaz uderzał szczególnie w osoby nieplodne, co stanowiło zdaniem Trybunału dyskryminację ze względu na stan zdrowia.

⁴⁰ Wyrok miał istotny wpływ na rozwój prawa dotyczącego technologii wspomaganego rozrodu w Ameryce Łacińskiej oraz na kształtowanie międzynarodowych standardów w tym zakresie.

⁴¹ Por. A. Krzywoń, *Międzylameyrykański Trybunał Praw Człowieka: wyrok z dnia 28 listopada 2012 r. w sprawie Artavia Murillo i inni (zapłodnienie in vitro) przeciwko Kostaryce, nr 257, seria C. Tłumaczenie i opracowanie*, „Przegląd Sejmowy” 2013, z. 5(118), s. 201–209.

⁴² Федеральный закон от 21.11.2011, N 323-ФЗ „Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации”/ Federal’nyi zakon ot 21.11.2011 g. № 323-FZ *Ob osnovakh okhrany zdorov’ja grazhdan v Rossijskoj Federacii*; Ustawa Federalna z dnia 21 listopada 2011 r. nr 323-FZ „O podstawach ochrony zdrowia obywateli w Federacji Rosyjskiej”.

że ustawodawca przewidział zarówno możliwość stosowania kriokonserwacji gamet i zarodków, jak i korzystania z procedur *in vitro* w przypadku osób pozostających w związku małżeńskim oraz kobiet samotnych. Zgodnie z art. 55 ust. 1 ustawy 323-FZ, techniki wspomaganego rozrodu obejmują wszystkie etapy zapłodnienia pozaustrojowego, a także procedury przeniesienia zarodka do organizmu matki, przy czym techniki te mogą być stosowane zarówno z wykorzystaniem komórek rozrodczych partnerów, jak i komórek dawców. Szczególnie istotne jest, że ust. 5 art. 55 przewiduje prawo do kriokonserwacji i przechowywania komórek rozrodczych, tkanek narządów rozrodczych i zarodków na koszt obywateli lub innych podmiotów.⁴³

W kontekście prokreacji pośmiertnej kluczowym zagadnieniem jest kwestia zgody. Art. 55 ust. 3 ustawy 323-FZ stanowi, że mężczyzna i kobieta – bez względu na to, czy pozostają w związku małżeńskim, czy są osobami samotnymi – mają prawo do korzystania z technik wspomaganego rozrodu pod warunkiem uzyskania ich dobrowolnej zgody na interwencję medyczną. Nie ma jednak jednoznacznych przepisów, które precyzowałyby możliwość wykorzystania kriokonserwowanego nasienia zmarłego mężczyzny do zapłodnienia jego partnerki po jego śmierci.

W odniesieniu do kwestii macierzyństwa zastępczego art. 55 ust. 9 ustawy 323-FZ określa, że kobieta może zostać matką zastępczą na podstawie pisemnej umowy zawartej z potencjalnymi rodzicami⁴⁴. Wypada zauważyć, że ustawodawca wyklucza możliwość korzystania z macierzyństwa zastępczego przez osoby, które nie są małżeństwem, co może stanowić przeszkodę dla wdowy chcącej skorzystać z tej metody po śmierci męża.

W tym kontekście warto jednak przyjrzeć się regulacjom przyjętym w Uchwale rządu Federacji Rosyjskiej nr 1940 z dnia 27 grudnia 2024 r. „W sprawie programu państwowych gwarancji bezpłatnej pomocy medycznej dla obywateli na rok 2025 oraz na okres planowania 2026 i 2027”⁴⁵. Na podstawie przepisów wspomnianego aktu i w oparciu o Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 3 kwietnia 2023 r. nr 232 „W sprawie utworzenia Państwowego Funduszu wsparcia uczestników specjalnej

⁴³ Ustawa Federalna nr 323-FZ „O podstawach ochrony zdrowia obywateli...”.

⁴⁴ Ustawa Federalna nr 323-FZ „O podstawach ochrony zdrowia obywateli...”.

⁴⁵ Ustawa Federalna nr 323-FZ „O podstawach ochrony zdrowia obywateli...”.

operacji wojskowej „Obrońcy Ojczyzny”⁴⁶ weterani oraz członkowie rodzin poległych żołnierzy mają prawo do specjalnych świadczeń i refundacji kosztów przeprowadzonych procedur medycznych, w tym metod leczenia niepłodności. Weterani oraz członkowie rodzin poległych żołnierzy mają prawo do specjalnych świadczeń i refundacji procedur medycznych, w tym metod leczenia niepłodności. W przypadku wdów po żołnierzach specjalnej operacji wojskowej państwo pokrywa pełne koszty procedury, łącznie z kriokonserwacją i transferem zarodka. Natomiast w innych przypadkach, koszty pozostają na poziomie prywatnym, co oznacza, że kobiety, które chciałyby skorzystać z zapłodnienia postmortalnego, muszą liczyć się z koniecznością samodzielnego pokrycia kosztów.

Wypada zauważyć, że Konstytucyjny Sąd Federacji Rosyjskiej w swojej argumentacji odwołał się nie tylko do przepisów Konstytucji FR, ale także do podstawowych zasad sprawiedliwości społecznej i międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka. Sąd uznał, że interpretacja przepisów prawa emerytalnego w sposób wykluczający dzieci poczęte metodą *in vitro* po śmierci ojca prowadzi do naruszenia zasady równości oraz zasady sprawiedliwości społecznej. Trafnie podniesiono, że ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej, przewidując domniemanie ojcostwa w przypadku dzieci urodzonych w ciągu 300 dni od śmierci ojca, przyznało tym dzieciom ochronę prawną, jednocześnie odmawiając jej dzieciom poczętym pośmiertnie metodą wspomaganego rozrodu. Taki stan prawny prowadzi do nierównego traktowania dzieci wyłącznie z uwagi na moment ich poczęcia, co nie znajduje uzasadnienia w normach konstytucyjnych.

Sąd odniósł się także do standardów międzynarodowych, w szczególności Konwencji o Prawach Dziecka ONZ, podkreślając, że każde dziecko, niezależnie od okoliczności swojego poczęcia, powinno mieć zapewnioną równość wobec prawa i ochronę socjalną. Ponadto, słusznie zauważono, że w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka istnieją wyraźne tendencje do poszerzania ochrony prawnej dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, co zostało odzwierciedlone m.in. w wyrokach *Marckx v. Belgium* (nr 6833/74, 1979) oraz *Evans v. United Kingdom* (nr 6339/05, 2007). Oba orzeczenia ETPCz wskazują

⁴⁶ Указ Президента РФ от 3 апреля 2023 г. N 232. „О создании Государственного фонда поддержки и участников специальной военной операции „Защитники Отечества”/ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 3 aprelya 2023 g. № 232 „O sozdanii Gosudarstvennogo fonda podderzhki uchastnikov spetsialnoy voennoy operatsii „Zashchitniki Otechestva””; Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 3 kwietnia 2023 r., nr 232 „O utworzeniu Państwowego Funduszu Wsparcia Uczestników Specjalnej Operacji Wojskowej *Obrońcy Ojczyzny*”.

na konieczność równego traktowania dzieci i ochrony ich praw do tożsamości rodzinnej oraz socjalnej.

Stwierdzono przy tym, że problematyka postmortalnej reprodukcji staje się coraz bardziej aktualna w świetle dynamicznego rozwoju biotechnologii. W związku z tym, orzecznictwo powinno w sposób elastyczny dostosowywać się do nowych wyzwań technologicznych i społecznych, co wymaga nowoczesnej wykładni przepisów prawa emerytalnego i rodzinnego. Podzielając to spostrzeżenie można jednocześnie stwierdzić, że nowe technologie stanowią stale wyzwanie dla ustawodawcy, który często dość późno reaguje na zmiany zachodzące w społeczeństwie. Ta przypadłość dotyczy niestety wielu państw.

Konstytucyjny Sąd Federacji Rosyjskiej, dokonując oceny zgodności przepisów ustawy *O ubezpieczeniach emerytalnych* z Konstytucją FR, słusznie stwierdził, że odmowa przyznania świadczeń dzieciom poczętym metodą *in vitro* po śmierci ojca narusza ich prawo do równego traktowania oraz prawo do zabezpieczenia społecznego. Sąd uznał, że części 1 i 3 artykułu 10 Federalnego Prawa *O ubezpieczeniach emerytalnych* są niezgodne z Konstytucją, ponieważ w obecnym brzmieniu prowadzą do bezpodstawnego różnicowania sytuacji dzieci w zależności od momentu ich poczęcia. Sąd postanowił zobowiązać ustawodawcę do zmiany przepisów prawa emerytalnego w celu zagwarantowania dzieciom poczętym pośmiertnie metodą *in vitro* prawa do świadczeń z tytułu utraty żywiciela. Do czasu wprowadzenia zmian ustawowych, zagwarantować dzieciom poczętym pośmiertnie prawo do świadczeń – analogicznie – do dzieci urodzonych w ciągu 300 dni od śmierci ojca. Ponad to nakazał ponowne rozpatrzenie wniosku M. J. Shchanikovej, uwzględniając wykładnię przyjętą przez siebie ustaloną w przedmiotowej sprawie.

Sąd podkreślił, że implementacja wydanego w tej sprawie orzeczenia wymaga współdziałania organów ustawodawczych i administracyjnych, aby skutecznie wdrożyć nowy standard ochrony prawnej dzieci poczętych pośmiertnie. W tym kontekście, wskazano na konieczność wprowadzenia jasnych i jednoznacznych regulacji dotyczących statusu prawnego dzieci urodzonych z użyciem kriokonserwowanego materiału genetycznego.

Wypada podkreślić, że rozstrzygnięcie w przedmiotowej sprawie ma istotne znaczenie, nie tylko w kontekście prawa krajowego, ale także z perspektywy międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka. Trzeba odnotować, że wyrok ten wprowadza nową jakość w podejściu

do praw dzieci poczętych pośmiertnie, i jest próbą dostosowania norm prawnych do realiów współczesnej biotechnologii.

Orzekając o niezgodności art. 10 ustawy federalnej *O ubezpieczeniach emerytalnych* z Konstytucją Federacji Rosyjskiej, Sąd Konstytucyjny podkreślił, że w przedmiotowej sprawie naruszona została zasada równości wobec prawa, doszło do powstania niedopuszczalnej luki prawnej, która prowadziła do dyskryminacji dzieci poczętych metodą *in vitro*⁴⁷. W związku z tym, konieczne było uchYLENIE przepisów, które zostały zakwestionowane przez M. J. Shchanikową oraz wprowadzenie odpowiednich rozwiązań ustawowych, które w sposób spójny i logiczny uregulowałyby sytuację prawną dzieci urodzonych po śmierci ojca. Orzeczenie to może stanowić impuls dla ustawodawców w innych państwach, gdzie problematyka postmortalnej reprodukcji nie została dotychczas w sposób jednoznaczny uregulowana.

Uznając przepisy art. 10 za niezgodne z Konstytucją, Sąd Konstytucyjny podkreślił, że w Federacji Rosyjskiej dopuszczalna jest reprodukcja post mortem⁴⁸, co oznacza, że istnieje potrzeba określenia konsekwencji prawnych narodzin dzieci w drodze takiej procedury⁴⁹. Za szczególnie istotne, należy uznać stanowisko wyrażone w treści orzeczenia, zgodnie z którym, nie można przyjąć śmierci ojca za zdarzenie, będące powodem utraty przez dziecko możliwości otrzymania od niego pomocy⁵⁰.

Interesującą kwestią jest stanowisko Sądu Konstytucyjnego dotyczące znaczenia świadczeń socjalnych, zabezpieczeń socjalnych dziecka, które nie posiada rodzica (rodziców). W orzeczeniu wskazano, że poza spełnianiem zadania wsparcia finansowego, świadczenie z tytułu braku opieki rodzicielskiej ma dla dziecka istotne znaczenie społeczno -psycho-logiczne, gdyż potwierdza obecność jego rodzica (rodziców) w przeszłości

⁴⁷ Sądy powszechne wskazały, że dzieci powódki nie były i nie mogły być na utrzymaniu Shchanikova, co oznacza, że nie mogła ona brać pod uwagę jego dochodów przy rozstrzygnięciu kwestii poczęcia i ustalaniu możliwości alimentowania dzieci. Z taką interpretacją nie zgodził się Sąd Konstytucyjny, uznając ją za dyskryminującą w świetle przepisów Konstytucji FR.

⁴⁸ Ścisłej rzecz ujmując – nie jest zakazana.

⁴⁹ Sąd Konstytucyjny FR podkreślił, że rosyjski ustawodawca nie wyraził jeszcze co do zasady stosunku prawnego do reprodukcji pośmiertnej, a to oznacza możliwość narodzin dzieci poczętych po śmierci ojca, który dostarczył materiał genetyczny i wyraził chęć ich narodzin nawet w przypadku jego śmierci. W związku z tym, w przypadku braku bezpośredniego zakazu, obywatele nie są pozbawieni prawa do korzystania z tej możliwości, jak miało to miejsce w przypadku M.J. Shchanikovej. W Rosji istnieją materialne i prawne warunki korzystania z metody wspomaganego rozrodu. Nie ma bowiem przeszkód nie do przewyżczenia do uznania ojcostwa zmarłego mężczyzny w stosunku do dzieci urodzonych przez jego małżonkę, niezależnie od czasu, jaki upłynął od jego śmierci.

⁵⁰ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego w tej sprawie, nie określa, jak szybko po śmierci ojca powinno dojść do poczęcia.

i chociaż jest on nieżyjący, to stworzył podstawy jego bytu materialnego. Tego rodzaju „*quasi* rekompensata” za brak opieki rodzicielskiej ma wymiar nie tylko ekonomiczny związany z utrzymaniem dziecka, ale także ma niebagatelne znaczenie w procesie kształtowania jego osobowości⁵¹.

Biorąc pod uwagę, że na mocy orzeczenia sądu, potwierdzona została więź rodzinna („rodzinno – prawna”) pomiędzy zmarłym małżonkiem, który przekazał biomateriał do kriokonserwacji i przechowywania, a dziećmi urodzonymi przez wdowę po nim z wykorzystaniem technik wspomaganego rozrodu i poczętymi po jego śmierci, daje to podstawę – w świetle stanowiska Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej – do stwierdzenia, że w przedmiotowej sprawie i w sytuacjach podobnych, dziecko powinno być uprawnione do zabezpieczenia społecznego w związku z brakiem opieki ojcowskiej.

Z tak wyrażonym poglądem trudno się nie zgodzić. Wypada jednak zauważyć, że obowiązujące w Federacji Rosyjskiej prawo – co słusznie zostało wskazane w treści orzeczenia – nie reguluje szeregu kwestii związanych z możliwością korzystania z nowoczesnych metod wspomaganego rozrodu. Brak także stosownych przepisów odnoszących się do sytuacji społecznych, podobnych do tej jak w przedmiotowej sprawie. Słusznie Sąd Konstytucyjny stanął na stanowisku, że luki prawne, nie mogą powodować uprzywilejowania w dostępie do świadczeń socjalnych. Pogląd, że byłoby to sprzeczne z zasadą równości jest jak najbardziej zasadny. Różnicowanie takie byłoby także sprzeczne ze zobowiązaniami Federacji Rosyjskie ukształtowanymi w prawie międzynarodowym. W szczególności Deklaracją Praw Dziecka z dnia 20 listopada 1959 r.⁵², która stanowi, że dziecko, ze względu na swoją niedojrzałość fizyczną i umysłową, wymaga szczególnej ochrony i opieki, w tym odpowiedniej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu, a także z Konwencją o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.⁵³, która zobowiązuje Państwa-Strony do zapewnienia dziecku takiej ochrony i opieki, jaka jest niezbędna dla jego dobra.

⁵¹ Orzeczenie Konstytucyjnego Sądu Federacji Rosyjskiej z dnia 11 lutego 2025 roku, sygn. 6-II, s. 12 – 13, <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202502120001>

⁵² Ogłoszoną przez Zgromadzenie Ogólne, rezolucja 1386 (XIV), A/RES/14/1386, 20 listopada 1959), <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/1-declaration-rights-child-1959>, (dostęp: 18.02.2025).

⁵³ Przyjęta rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 44/25 z dnia 20 listopada 1989 r. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/crc.pdf>, (dostęp: 18.02.2025).

Podsumowanie

Omawiane orzeczenie wpisuje się w szerszą debatę nad zakresem ochrony prawnej dzieci poczętych w sposób niestandardowy. Jeśli system prawny dopuszcza postmortalne zapłodnienie, konsekwentnie powinien również gwarantować dzieciom poczętym w taki sposób te same prawa, co dzieciom poczętym przed śmiercią rodzica. Jednocześnie analizowana sprawa ujawnia trudności w adaptacji systemów prawnych do szybkiego rozwoju technologii. O ile prawo oparte na biologicznym i chronologicznym modelu dziedziczenia nie uwzględniało takich sytuacji, to współczesne ustawodawstwo powinno reagować na nowe wyzwania społeczne. Orzeczenie Konstytucyjnego Sądu Federacji Rosyjskiej pokazuje konieczność dostosowania regulacji do zmieniającej się rzeczywistości, podkreślając jednocześnie znaczenie zasady równości i sprawiedliwości społecznej. Brak takich rozwiązań prowadziłyby do sytuacji, w której rozwój technologii reprodukcyjnych zamiast wzmacniać ochronę praw dziecka, stawałby się źródłem nowych form wykluczenia prawnego.

Analiza przedstawionego orzeczenia prowadzi do wniosku, że moment poczęcia dziecka, w szczególności okoliczność jego zaistnienia po śmierci jednego z rodziców z wykorzystaniem technik medycznie wspomaganą prokreacją, nie może stanowić samodzielnego i konstytucyjnie relewantnego kryterium różnicowania sytuacji prawnej dzieci w zakresie dostępu do świadczeń z tytułu utraty żywiciela. Takie różnicowanie prowadziłyby do pośredniej dyskryminacji dzieci ze względu na sposób ich poczęcia, pozostając w sprzeczności z zasadą równości oraz z konstytucyjną funkcją zabezpieczenia społecznego jako instrumentu ochrony dziecka.

Rozstrzygnięcie Konstytucyjnego Sądu Federacji Rosyjskiej ma znaczenie wykraczające poza realia krajowe i może być odczytywane jako istotny głos w szerszej debacie porównawczej nad statusem prawnym dzieci poczętych pośmiertnie. Potwierdza ono tendencję do odchodzenia od formalistycznych kryteriów biologiczno-chronologicznych na rzecz materialnej oceny więzi rodzinnej oraz funkcji ochronnej prawa socjalnego, co pozostaje spójne z międzynarodowymi standardami ochrony praw dziecka wypracowanymi w praktyce organów międzynarodowych.

Bibliografia

Źródła prawa

Akty prawa międzynarodowego

American Convention on Human Rights: „Pact of San José, Costa Rica”, podpisana w San José dnia 22 listopada 1969 r., w mocy od 18 lipca 1978 r., United Nations Treaty Series, vol. 1144.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., w mocy od 3 września 1953 r., United Nations Treaty Series, vol. 213.

Convention on the Rights of the Child, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 r., w mocy od 2 września 1990 r., United Nations Treaty Series, vol. 1577.

Declaration of the Rights of the Child, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1959 r., A/RES/1386(XIV).

Prawo polskie

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. 1964, nr 16, poz. 93 z późn. zm.

Prawo rosyjskie

Konstitucija Rossijskoj Federacii, priniata wsienarodnym gołosowaniem 12 diekabria 1993 goda s izmienenijami, odobriennymi w chodie obszczierossijskogo gołosowanija 1 ijula 2020 goda / Конституция Российской Федерации, Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года.

Federalnyj zakon ot 21 nojabria 2011 g. N 323-FZ „Ob osnovach ochrany zdorowja graždan w Rossijskoj Federacii” / Федеральный закон от 21.11.2011, N 323-ФЗ „Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации”.

Semejnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 29 diekabria 1995 g. N 223-FZ (s izm. i dop., wstup. w silu s 05.02.2025) / Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 N 223-ФЗ (с изм. и доп., вступ. в силу с 05.02.2025).

Federalnyj zakon „O strachowych pensijach” ot 28 diekabria 2013 g. N 400-FZ / Федеральный закон „О страховых пенсиях” от 28.12.2013 N 400-ФЗ.

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 3 aprelja 2023 g. N 232 „O sozdanii Gosudarstwennogo fonda poddierżki uczastnikow specjalnoj wojennoj operacii „Zaszcitniki Oteczestwa” / Указ Президента РФ от 3 апреля 2023 г. N 232 „О создании Государственного фонда поддержки участников специальной военной операции „Защитники Отечества”.

Prawo francuskie

Code civil, Journal officiel de la République française, w mocy od 21 marca 1804 r. (stan prawny na 2025 r.).

Code de la santé publique, Journal officiel de la République française, w mocy od 24 lipca 1994 r. (stan prawny na 2025 r.).

Literatura

- Bennett B., *Posthumous Reproduction and the Meanings of Autonomy*, „Melbourne University Law Review”, 1999, vol. 23.
- Breczko A., Andruszkiewicz M., *Prawo spadkowe w obliczu postępu technologicznego (nowe wyzwania w XXI wieku)*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2017 vol. 22 nr 4.
- Brown K., *Posthumously Conceived Children and Social Security Survivors' Benefits*, „University of Maryland Law Journal of Race, Religion, Gender and Class”, 2013, vol. 13, no. 2.
- Collins K. A., *Federalism's Fallacy: The Early Tradition of Federal Family Law*, „Cardozo Law Review”, vol. 26, Iss. 5.
- Gibbons J. A., *Who's Your Daddy?: A Constitutional Analysis of Post-Mortem Insemination*, „Journal of Contemporary Health Law & Policy (1985-2015)”, 1997, V. 14.
- Haberko J., *Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 10.
- Haberko J., Załucki M., *Dopuszczalność i prawnospadkowe konsekwencje postmortalnej implantacji zarodka*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 56.
- Krzywoń A., *Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka: wyrok z dnia 28 listopada 2012 r. w sprawie Artavia Murillo i inni (zapłodnienie in vitro) przeciwko Kostaryce, nr 257, seria C. Tłumaczenie i opracowanie*, „Przegląd Sejmowy” 2013, z. 5(118).
- Łowińska E., *Prawo do zapłodnienia in vitro w Polsce i na świecie*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1.
- Maddox N., *Children of the Dead: Posthumous Conception, Critical Interests and Consent*, „Journal of Law and Medicine” 2020, vol. 27, no. 3.
- Marszelewski M., *Zapłodnienie post mortem nasieniem zmarłego męża jako przykład medycznie wspomaganey prokreacji*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2013, vol. 2.

Orzecznictwo

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz)

Marckx przeciwko Belgii (Marckx v. Belgium), skarga nr 6833/74, wyrok z 13 czerwca 1979 r., Series A no. 31.

Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (Evans v. United Kingdom), skarga nr 6339/05, wyrok z 10 kwietnia 2007 r., Reports of Judgments and Decisions 2007-I.

Parrillo przeciwko Włochom (Parrillo v. Italy), skarga nr 46470/11, wyrok z 27 sierpnia 2015 r., Reports of Judgments and Decisions 2015.

Panamerykański Trybunał Praw Człowieka (IACHR)

Artavia Murillo i inni („Zapłodnienie in vitro”) przeciwko Kostaryce (Artavia Murillo et al. v. Costa Rica), wyrok z 28 listopada 2012 r., Serie C, nr 257.

Sąd Najwyższy

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2000 r., I CKN 1145/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 139.

Sądy Stanów Zjednoczonych

Astrue przeciwko Capato (Astrue v. Capato), 566 U.S. 541 (2012).

Finley przeciwko Astrue (Finley v. Astrue), 270 S.W.3d 849 (Ark. S.C. 2008).

Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej

Orzeczenie Konstytucyjnego Sądu Federacji Rosyjskiej z 11 lutego 2025 r., nr 6-Π

